

УДК 330.1:339.9–047.52

Т. А. ДЕЙНЕКА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі», Полтава
tetyana_deyneka@mail.ru

СУПЕРЕЧНОСТІ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА В АСПЕКТІ ПРОБЛЕМ СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ

Розглянуто суперечності інституціоналізації світового економічного порядку. Визначено, що вони посилюються внаслідок відмінності мотивації поведінки суб'єктів, що виявляється як боротьба за встановлення нових / відтворення діючих інститутів. Доведено, що глобалізованому суспільству притаманна багатоваріативність світової інституціональної практики.

Ключові слова: суперечності, глобалізоване суспільство, світовий економічний порядок, інститути, економічні інтереси.

JEL Classification: F02.

Постановка проблеми. Сучасна світова соціально-економічна система є цілісністю, але цілісністю неоднорідною, динамічно нерівноважною та суперечливою. Суперечність виконує одночасно як функцію творення, так і функцію руйнації. Бажання суспільства уникнути виникнення катаклізмів у найбільш гострій формі їх прояву, спонукає до пошуку механізму, який би забезпечував поступальний розвиток, упереджував кризи, протидіяв виникненню конфліктів. Інакше кажучи, суспільство потребує ефективної системи управління процесами світового суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна вітчизняна наука глибоко та послідовно вивчає феномен трансформації ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки та проблеми глобального економічного розвитку –

тенденції, асиметрії, регулювання. Ці питання досліджені у працях таких науковців, як Ю. Зайцев [1], Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук, А. Філіпенко [2]. Наукову цінність становлять дослідження зарубіжних авторів – Дж. Айкенберрі [3], Г. Кіссінджера [4], Д. Хельда, Д. Гольдблатта, Е. Макгрю, Дж. Перратона [5] та ін.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження суперечностей, які виникають у сфері відносин інституціоналізації світового економічного порядку.

Виклад основного матеріалу. В умовах системних трансформацій, які об'єктивно пов'язані з загостренням суперечностей в соціумі, інститутам завжди відводилась визначальна роль. Нинішні міжнародні економічні відносини – це відносини періоду переходу світової економічної системи від індустріальної стадії розвитку до постіндустріальної. Саме цим пояснюється їх особлива суперечливість та необхідність упорядкованості за допомогою інститутів.

Сучасні інститути у їх взаємозв'язку (від світового рівня, міжнародного, національного до субнаціонального) є активно діючою системою, яка формує нові умови господарювання. Особливістю теперішнього часу є те, що їх істотний вплив на процеси, які відбуваються у світовій економіці, опосередкує глобалізація. У наш час вона вже не сприймається тільки як об'єктивно зумовлений природний процес суспільного розвитку. Переваги (економічні джерела влади) суб'єктів міжнародного бізнесу та країн реалізуються не лише завдяки ринковому механізму, який діє в рамках горизонтальних глобалізаційних процесів. Впливові учасники міжнародних відносин отримують владу здебільшого шляхом перерозподілу через механізм наднаціональних інститутів (тобто на основі глобалізації «по вертикалі»). Так само формується у наш час влада над соціумом у цілому, у тому числі політична та ідеологічна.

Сучасний світовий розвиток неможливий поза інституціоналізацією відносин, які відбуваються в соціумі. За конкретизації поля дослідження, інституціоналізація трактується нами як процес виникнення та становлення інститутів у системі міжнародних економічних відносин. Інститути глобального управління є основою світового економічного порядку.

Продуктивність інститутів глобального управління оцінюється за ефектності, які виникають у світовій економіці внаслідок реалізації загальних стратегій, норм і правил. Певний світовий економічний порядок формується завдяки функціонуючим інститутам – правилам, які, згідно з термінологією Е. Остром [6, с. 37], працюють («*working rules*») і використовуються («*rules-in-use*»). За твердженням П. Холла та Р. Тейлора, актори створюють інститути для того, щоб отримувати вигоди від кооперації, які надає встановлений інституціональний порядок. Створені інститути зберігаються доти, доки дають акторам більше вигод, ніж альтернативні інститути [7].

Рівнева концепція Г. Кіссінджера трактує світовий порядок (перший рівень) як стан певного регіону або цивілізації, в рамках якого діє комплекс справедливих домовленостей та існує розподіл влади, який є таким, що вважається застосованим до світу в цілому; міжнародний порядок (другий рівень) – як практичне застосування зазначеної системи поглядів до значної частини земної кулі, за умови, що територія охоплення повинна бути достатньо великою для того, щоб вплинути на глобальний баланс сил; регіональний порядок (третій рівень), визначається на тих самих принципах, але стосовно певної географічної зони [4, с. 20].

У ряді публіцистичних, а також наукових видань світовий порядок розглядається переважно у негативному контексті – як порядок, який встановлено глобальним капіталом через систему створених ним інститутів, досягнутий на основі тотальної інтеграції (знищення державної, національної, культурної ідентичності народів) з метою повної влади над уніфікованим світом. Така позиція не позбавлена сенсу, проте вона фрагментарна.

Дійсно, з одного боку, інституціональна перебудова світового економічного порядку зумовлена інтересами найбільш впливових глобальних економічних суб'єктів, що взаємодіють між собою. Зважаючи на це, формування такої системи інституціоналізації міжнародних економічних відносин стосується, у першу чергу, сфери розподілу. Йдеться, насамперед, про розподіл світового доходу. Суттєво значущими є також названі процеси у сферах розподілу ресурсів – природних, технологічних, трудових, інформаційних тощо, оскільки саме від можливості запровадження певних інституцій залежить створення, та похідним чином, привласнення світового продукту.

Однак, з другого боку, в інституціоналізації сучасних світогосподарських процесів зацікавлені не лише представники правлячої еліти країн-лідерів і бізнесу (надмогутні транснаціональні структури), а й громадянське суспільство – люди, які живуть в умовах глобалізації; глобалізований соціум. У сфері господарських відносин цінність для глобалізованого соціуму становить передусім таке: мінімізація ризику від економічних криз, наявність дієвих механізмів запобігання спаду у виробництві, можливість застосування ефективних інструментів, що забезпечують справедливість товарообміну між країнами, ефективність міжнародних господарських зв'язків тощо. Тобто для суспільства найважливішими є умови стабільності його економічного життя.

Світовий порядок може формуватись у різний спосіб. Основних варіантів декілька. По-перше, він може бути реалізований як інституціоналізація результатів консенсусу провідних «гравців» в економічному полі глобалізованого світового універсалу, політичному, інформаційному, культурному та ін.

Такий підхід до формування світового порядку є свідомим, спланованим, відповідно організованим і керованим з боку представників урядів найбільш розвинутих країн і транснаціонального бізнесу – корпорацій і банків. Саме так – через категорії «глобальне універсальне суспільство», «універсальна держава» та «світовий уряд», який здійснює управління таким суспільством і такою, загальною для всіх, державою, – описав порядок інституціоналізації світового устрою А. Тойнбі [8, с. 349].

По-друге, до інституціоналізації та затвердження у глобальному масштабі іншого, порівняно з існуючим, порядку організації світогосподарських, політичних та інших процесів, суспільство може підштовхнути страх перед виникненням загрози невідворотних руйнівних процесів: існування людства як біологічного виду (екологічна катастрофа), нестачі життєво важливих ресурсів (води), краху господарської системи (глобальна фінансово-економічна криза), неможливості подальшого еволюціонування суспільства (криза духовності, знецінення культури тощо). Масова реакція на це може проявити себе як нерегульована та некерована сила, що виникла в соціальному середовищі.

По-третє, світовий порядок може бути інституціолізований за домінуючої ролі у цьому процесі суверенних держав. При цьому управління іншими процесами, які виходять за рамки регуляторних можливостей, здійснюваних на рівні компетенції країн, мають покладатись на міжнародні організації, але за умови того, що на рішення, які будуть прийматись ними, не впливатимуть пролобійовані інтереси представників уряду окремих держав або фінансової чи бізнесової світової еліти.

Найліпшим для суспільства був би, безперечно, варіант побудови світового порядку, заснований на принципах домовленості сторін, відкритості їх поведінки, підпорядкованості визначальним цілям розвитку суспільства. Ці визначальні для суспільства цінності відображені в документах ООН.

У рамках Генеральної Асамблеї ООН на саміті за участю глав держав та урядів (2015) було прийнято новий глобальний порядок денний у сфері розвитку до 2030 р. [9]. Однією з найбільш знакових відмінностей цього документа ООН («Цілі сталого розвитку», «ЦСР») порівняно з попереднім («Цілі розвитку тисячоліття», «ЦРТ», 2000 р.) стало надання пріоритету проблемам поліпшення якості управління – вимозі, яка стала в один ряд з необхідністю забезпечення миру, безпеки, верховенства права (Ціль № 16 у списку Відкритої робочої групи Генеральної Асамблеї ООН з цілей сталого розвитку).

Проте до теперішнього часу суспільство з'ясувало для себе досить чітко лише принципи побудови ефективного світового порядку, але не механізм їх

реалізації. Цей факт відображає суперечливість концепції сталого розвитку, оскільки її ідея по суті вуалює інтереси глобальної еліти. Крім того, доводиться констатувати, що громадянське суспільство, яке дійсно зацікавлене у встановленні світового порядку відповідно до принципів концепції сталого розвитку, не має необхідних умов і засобів для її втілення. Попри декларування ООН названих принципів фактично до цього часу так і не відбувся очікуваний прогрес у розбудові світу відповідно до загальнолюдських цінностей розвитку глобалізованого суспільства, а також не виникли істотні позитивні зрушення у сфері врегулювання конфліктів. За висновком експертів Організації економічного співробітництва і розвитку (*OECD*), про це свідчать численні факти подій, що відбувались протягом останнього часу в нестабільних та постконфліктних державах [10].

Як зазначалось в матеріалах Конференції з питань сталого розвитку («Ріо +20»), для того, щоб існуючий порядок забезпечував людству досягнення найвищих цінностей – мир, безпеку, права людини тощо, необхідні ефективні, транспарентні та демократичні інститути [11]. Однак при цьому необхідно враховувати, що всі названі процеси у наш час опосередковані глобалізацією, вплив якої також є подвійним.

Не можна повністю відкидати версію, що глобалізація та більша мобільність капіталу потенційно здатні створити умови для демократичної консолідації. Однак, з іншого погляду, за більшої мобільності капіталу демократія менш спроможна задовольнити бажання членів суспільства (це справедливо стосовно будь-якого ефекту, який зменшує можливості колективного вибору в демократії відхиляться від варіанта, що пропонують еліти). За таких обставин зростаюча глобалізація може зменшити здатність демократії покращити добробут більшості [12, с. 418, 446].

У наш час розбіжності інтересів і цінностей акторів світових економічних відносин залишаються однією з основних причин суперечливості процесу інституціоналізації світового порядку. Якщо для планетарного суспільства цінність становить стійкий економічний розвиток, то для представників глобальної економічної еліти – прибуток і влада.

Ця суперечність у наш час істотно поглиблюється внаслідок інформаційної глобалізації. Наявність соціальних мереж надає суспільству унікальну можливість вплинути на поділ світу і влади через прийняття колективних рішень. Потенційно такий підхід до встановлення світового порядку зміг би забезпечити розбудову постіндустріальної економіки та ноосферного суспільства в глобальному масштабі. Проте світова олігархія, метою якої є максимальне подовження періоду пізнього індустріалізму, не менш (а може і більш) про-

дуктивно використовує мережеву організацію для інституціонального закріплення іншого – вигідного для неї – світового порядку.

Йдеться про штучне формування на основі принципу мережі світової громадської думки та створення глобального псевдогромадянського суспільства. Сучасний світ потоків і мереж підтримує глобальну ієрархію. Інститути-установи трансформуються в інститути-функції. На цій основі вибудовується модель сучасного «глобального громадянського суспільства». Принцип мережевості пронизує та дезорганізує вертикальну ієрархію держав через систему трансграничних зв'язків по горизонталі. Центри управління цією системою знаходяться або на Заході, або в країнах, які ним контролюються [13, с. 20].

Становлення інституціонального порядку завжди пов'язане з конфліктами і компромісами. Їх динамізм визначається рухом процесу виникнення / розв'язання суперечностей в інституціональному полі взаємодії суб'єктів глобалізованих відносин. Фактично кожен варіант інституціонального порядку, з одного боку, є наслідком конфлікту, доведеного до певного рівня напруги, а з другого – згоди, досягнутої за певних поступок.

Сучасний інституціональний порядок глобалізованої економіки є певним варіантом організації та управління світового господарства, утвореним на основі попереднього інституціолизованого режиму функціонування системи; наслідком виникнення / розв'язання суперечностей між суб'єктами, продуктом їх конфлікту і компромісу та результатом одночасного відтворення і трансформації попередньої практики інституціоналізації.

Висновки. Світовий економічний порядок необхідно розуміти як певний стан організації та функціонування планетарної господарської системи, який утворює протилежність хаосу. Рушійними силами встановлення світового економічного порядку є інтереси та цінності не лише представників міжнародного бізнесу та владної політичної еліти, але також громадянського суспільства як суб'єкта управління та визначального суб'єкта влади. Наявність громадянського суспільства як протидіючої сили глобальному капіталу відкриває можливості для утвердження світового економічного порядку в інтересах розвитку соціуму.

У наш час активно вибудовується інституційна архітектоніка іншої економічної політики, порівняно з тією, що існувала до цього, – конструкт загальносвітової глобальної політики. Проте внаслідок протилежності інтересів і цінностей, властивих, з одного боку, світовій економічній та політичній олігархії та планетарному соціуму – з другого, цей процес є суперечливим, а його результат неоднозначним. Громадянське суспільство намагається вести боротьбу за інституціоналізацію порядку, заснованого на принципах гума-

нізму, а світова олігархія – відтворити свою владу на ще більш високому рівні централізації. Тобто розбіжними є не лише інтереси та визначальні для сторін цінності, а й мотивація поведінки суб'єктів (боротьба за встановлення нових / відтворення діючих інститутів).

Продуктом взаємодії акторів при встановленні світового порядку можуть бути численні варіації світової інституціональної практики, та, відповідно, створені в реальності різні «картини світу» (реалізовані моделі планетарного устрою). Кінцевий результат суттєво залежить від ступеня значущості вищих для кожної із сторін цінностей і співвідношення сили впливу щодо можливості досягнення названими сторонами власних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зайцев Ю. К. Трансформація ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки: форми прояву, проблеми та перспективи / Ю. К. Зайцев // Екон. теорія та право. – 2016. – № 3 (26). – С. 11–26.
2. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование / [Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот и др.]; под ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – Киев : ГВУЗ КНЕУ им. Вадима Гетьмана, 2013. – 466 с.
3. Айкенберри Дж. Будущее либерального мирового порядка [Електронний ресурс] / Дж. Айкенберри // РСМД : Многополярный мир; Аналитика, 2016. – Режим доступу: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=8007#top-content
4. Киссинджер Г. Мировой порядок / Г. Киссинджер ; [пер. с англ. В Желнинова, А. Милюкова]. – М. : АСТ, 2015. – 512 с.
5. Хельд Д. Глобальные трансформации. Политика экономика и культура / Д. Хельд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Дж. Перратон. – М. : Праксис, 2004. – 576 с.
6. Ostrom E. Institutional rational choice: An assessment of the Institutional Analysis and Development Framework. In Theories of the Policy Process, 2nd ed., P. A. Sabatier (ed.). – Cambridge, MA : Westview Press, 2007. – P. 21–64.
7. Hall P. A. Political Science and the Three New Institutionalisms [Електронний ресурс] / P. A. Hall, R. C. R. Taylor. – MPIFG Discussion Paper. – 32 p. – Режим доступу: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2782/pdf/dp96_6.pdf.
8. Тойнби А. Дж. Исследование истории / А. Дж. Тойнби : в 3 т. : пер. с англ. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та : «Издательство Олега Абышко», 2006. – 1333 с.
9. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 25 сентября 2015 года ; Генеральная Ассамблея. Семидесятая сессия [Електронний ресурс]. – 2015. – 44 с. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>.
10. States of Fragility 2015: Meeting Post-2015 Ambitions [Електронний ресурс]. – OECD Publishing, Paris. – 121 с. – Режим доступу: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/development/states-of-fragility-2015_9789264227699-en#page122.

11. Rio+20 International Conference Sustainable Development Outcome Document [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу: http://www.un.org/disabilities/documents/rio20_outcome_document_complete.pdf.
12. Асемоглу Д. Экономические истоки диктатуры и демократии / Д. Асемоглу, Дж. А. Робинсон : [пер. с англ.]. – М. : Изд. Дом Высш. школы экономики, 2015. – 512 с.
13. Павленко В. Б. Глобальная олигархия. Клань в мировой политике: история и современность / В. Б. Павленко. – М. : ОГИ, 2015. – 720 с.

REFERENCES

1. Zaitsev Yu. (2016). Transformatsiia tsinnisnykh oriientyriv rozvytku suchasnoi ekonomiky: formy proiavu, problemy ta perspektyvy. *Ekonomichna teoriia ta pravo*. 3 (26)
2. Lukyanenko D., Kolesov V., Kolot A. (2013). Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, asimmetrii. K. : GVUZ KNEU imeni Vadima Getmana.
3. Aikenberry Dzh. (2016). Budushchee lyberalnogo myrovoho poriadka. RSMD : Mnopoliarnyi myr; Analytika. Retrieved from: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=8007#top-content
4. Kissinger H. (2015). Myrovoy poriadok. M. : Yzdatelstvo AST.
5. Held D., Goldblatt D., Makgryu E. (2004). Globalnyie transformatsii. Politika ekonomika i kultura. M. : Praxis.
6. Ostrom E. (2007). Institutional rational choice: An assessment of the Institutional Analysis and Development Framework. In *Theories of the Policy Process*. Cambridge, MA : Westview Press.
7. Hall P. A., Taylor R. C. R. (1996) Political Science and the Three New Institutionalisms. Retrieved from: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2782/pdf/dp96_6.pdf
8. Toynbee A. J. (2006). Issledovaniye istorii. SPb. : Izd-vo S.-Peterburgskogo un-ta: «Izdatelstvo Olega Abyshko»
9. Preobrazovaniye nashego mira: Povestka dnya v oblasti ustoychivogo razvitiya na period do 2030 goda. Rezolyutsiya. prinyataya Generalnoy Assambleyey OON 25 sentyabrya 2015 goda ; Generalnaya Assambleya. Semidesyataya sessiya. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>.
10. States of Fragility 2015: Meeting Post-2015 Ambitions. OECD Publishing, Paris. Retrieved from: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/development/states-of-fragility-2015_9789264227699-en#page122.
11. Rio+20 International Conference Sustainable Development Outcome Document (2012). Retrieved from: http://www.un.org/disabilities/documents/rio20_outcome_document_complete.pdf.
12. Acemoglu D., Robinson A. (2015). Ekonomicheskiiye istoki diktatury i demokratii. M. : Izd. Dom Vyshey shkoly ekonomiki.
13. Pavlenko V. B. (2015). Globalnaya oligarhiya. Klanyi v mirovoy politike: istoriya i sovremennost. M. : OGI.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016.

Т. А. ДЕЙНЕКА

кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики Высшего учебного заведения Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли», Полтава

ПРОТИВОРЕЧИЯ ГЛОБАЛИЗИРОВАННОГО ОБЩЕСТВА В АСПЕКТЕ ПРОБЛЕМЫ МИРОВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОРЯДКА

Рассмотрены противоречия институционализации мирового экономического порядка. Определено, что они усиливаются вследствие отличия мотивации поведения субъектов, проявляясь как борьба за установление новых / воспроизводство действующих институтов. Доказано, что глобализированному обществу свойственна многовариантность мировой институциональной практики.

Ключевые слова: противоречия, глобализированное общество, мировой экономический порядок, институты, экономические интересы.

T. A. DEYNEKA

PhD (Economics), associate professor, associate professor of International Economics Department Higher Educational Establishment of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade», Poltava

THE CONTRADICTIONS OF THE GLOBALIZED SOCIETY IN THE ASPECTS OF THE WORLD ECONOMIC ORDER PROBLEMS

Problem setting. Modern society, which is significantly globalized, needs the effective system to manage the processes of global public development. This is due to the desire of the humankind to avoid disasters in their most acute form of manifestation and it also encourages searching the mechanism, which would ensure the ongoing development, prevent the crisis, oppose the conflicts emerging. But the process of formation the world economic order is contradictory, and therefore, its compliance with the interests of society is uncertain.

Recent research and publications analysis. Modern science studies the phenomenon of modern economy development value orientations transformation deeply and consistently, as well as global economic development problems – trends, asymmetries, regulation. But the processes taking place in the area of economic relations institutionalization are highly contradictory. In view of this, the named aspect of scientific problems requires deepening the research.

Paper objective. The aim of publication is the research of contradictions, arising in the area of world economic order institutionalization relations.

Paper main body. The current institutional order of the globalized economy is a kind of option for the world economy organization and management, formed based on the pre-

vious institutionalized regime for system functioning; the consequence of emergence / resolution of contradictions between the subjects, product of their conflict and compromise, and result of simultaneous reproduction and transformation the previous institutionalization practice.

Conclusions of the research. The process of modern economic life organization is contradictory, and its result is controversial due to opposite interests and values, inherent to, from one side, global economic and political oligarchy, and the planetary socium – from the other side. The civil society is trying to fight for the institutionalization of order, based on the principles of humanism, but global oligarchy – reproduce its power at even higher level of centralization. Divergent are not only the interests and determining for the parties values, but also the motivation and behaviour of the subjects (struggling for establishment of new / reproduction of existing institutions).

Short Abstract for an article

Abstract. The contradictions of institutionalization of the world economic order are considered. The statements about its strengthening because of the differences of subjects' behaviour motivations, which manifests as a struggle for the establishment of new / existing institutions, are determined. The statements that the globalized society is characterized by the variety of world institutional practices are proved.

Key words: contradictions, globalized society, world economic order, institutes, economic interests.